

DOI 10.52363/2414-5866-2023-2-40

УДК 351/352:36:338.46

*Бульба В.Г., д.держ.упр., проф., ННІ «Інститут державного управління»
ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, ORCID: 0000-0002-5352-0574,
Оробей В.В., аспірант, ННІ «Інститут державного управління»
ХНУ ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, ORCID:0009-0001-9152-0188*

*Bulba V., Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the
Department of Law, National Security and European Integration, Educational
and Scientific Institute "Institute of Public Administration" V. N. Karazin Kharkiv
National University, Kharkiv,*

*Orobei V., Postgraduate student of the Department of Law, National Security and
European Integration, Educational and Scientific Institute "Institute of Public
Administration" V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv*

ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

EUROPEAN PRACTICE OF PROVIDING THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF RURAL AREAS

У статті здійснено аналіз досвіду країн-членів ЄС стосовно реалізації програм і форм соціальної сфери, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, а також узагальнено досвід функціонування місцевого самоврядування задля покращення умов життя сільського населення.

Визначено, що на рівні європейського регіону функціонують різноманітні фонди, проекти, програми та інші ініціативи, спрямовані на розвиток сільських територій та покращення життя селян. Зусилля ЄС у поєднанні з владними національними структурами країн-членів ЄС та представників громадянського суспільства спрямовані на проведення політики щодо збалансованого сільського розвитку та впровадження в практику концепції «розумне село», в основу якої покладено використання сільською громадою інноваційних рішень і технологій для облаштування життя у своїх громадах. Також в країнах-членах ЄС підтримується диверсифікація виробництва сільських територій. У цьому контексті найбільш популярним є розвиток сільського туризму. Вважаємо, що для післявоєнного відновлення, у тому числі й сільських територій в Україні, необхідно скласти каталог успішних практик, орієнтуючись у першу чергу на Балканські країни, які мали значні інфраструктурні руйнації через збройний конфлікт та пройшли шлях від-

новлення.

Ключові слова: європейський досвід, публічне управління, проекти, програми, концепція «розумне село», соціальна сфера, соціальна інфраструктура сільських територій, сільський туризм.

The article analyzes the experience of EU member states in implementing programs and forms of the social sphere, the development of social infrastructure in rural areas, and summarizes the experience of local self-government in improving the living conditions of rural populations.

It is determined that at the European regional level, various funds, projects, programs, and other initiatives are in operation, aimed at the development of rural areas and improving the lives of rural residents. The efforts of the EU, in conjunction with the governing national structures of EU member countries and representatives of civil society, are directed towards implementing policies for balanced rural development and the practical implementation of the "smart village" concept. This concept is based on the use of innovative solutions and technologies by rural communities to improve life in their communities. In EU member countries, diversification of production in rural areas is also supported. In this context, rural tourism development is most popular.

We think that for post-war recovery, including rural areas in Ukraine, it is necessary to compile a catalog of successful practices, focusing primarily on the Balkan countries, which experienced significant infrastructure damage due to armed conflict and have undergone a path of recovery.

Keywords: european experience, public administration, projects, programs, "smart village" concept, social sphere, social infrastructure of rural areas, rural tourism.

Постановка проблеми. У різних країнах світу сільське господарство залишається однією з основних сфер діяльності сільських територій, а соціальна сфера виступає стабілізуючим чинником соціально-економічних відносин цих територій, оскільки охоплює весь спектр питань соціального простору сільських мешканців – від умов праці до їх побуту, здоров'я та інтересів.

Досвід деяких з європейських країн є корисним для України, оскільки вони проходили шлях, який Українська держава проходить сьогодні. Нагадаємо, що європейський курс розвитку Україна обрала ще в 1997 р., у червні 2022 р. набула статусу країни-кандидата до ЄС. Цей статус передбачає надання широких можливостей для України, у тому числі фінансові заходи й програми, які раніше були недоступні. Крім того, є досвід Балканських країн (Боснії і Герцеговини, Північної Македонії, Словенії, Хорватії, Сербії, Чорногорії, Косово), які після збройних конфліктів, що відбувались у період з 1991 по 2001 рр. (увійшли в історію як югославські війни), щодо залучення світового співтовариства до фінансування програм післявоєнної відбудови, гармонізації розвитку країни з курсом європейської інтеграції, тобто шлях, який Україні ще прийдеться проходити в тому числі після закінчення росій-

сько-української війни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Узагальнення досвіду країн світу щодо забезпечення розвитку сільських територій здійснено в наукових працях такими українськими ученими, як Л. Газуда, В. Герцег, М. Гилка, Н. Готько, О. Дудзяк, І. Залуцький, Т. Заяць, В. Іванишин, Е. Кіреєва, К. Кравець, Д. Костюченко, М. Лалакулич, М. Лесів, О. Недбалюк, О. Нечай, Х. Патицька, І. Сторонянська, К. Шаптала та ін. Учені досліджують успішний досвід різних країн світу в агробізнесі, переважним чином європейських, з метою виявлення можливостей його використання в Україні. У працях зазначено, що пріоритетними напрямками політики ЄС є формування конкурентного, багатофункціонального аграрного сектора європейської економіки, а також стимулювання додаткових джерел доходу сільського населення, за допомогою яких формується та розвивається сільська соціальна інфраструктура. Найбільше уваги приділено вивченню програм різного рівня зі стимулювання сільськогосподарської галузі в цілому, фермерського господарства та соціальної сфери сільських територій зокрема.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнення досвіду країн-членів ЄС стосовно реалізації програм і форм соціальної сфери, розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, а також досвіду функціонування місцевого самоврядування задля покращення умов життя сільського населення.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розпочати розгляд європейської практики щодо забезпечення розвитку соціальної інфраструктури на сільських територіях, зазначимо, що ЄС виробили спільні цінності, засновані на повазі людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Цінності визначені в основних документах та договорах ЄС. Також ЄС спільно вирішує важливі проблеми, з якими стикаються країни-члени союзу та їх громадяни. Зокрема, глобальною проблемою світового масштабу в 2019 р. стала пандемія коронавірусу, яка призвела до значної кількості людських смертей, введення карантинних обмежень в усі сфери людської діяльності та економічному спаду. Першочерговим завданням ЄС тоді було врятувати життя людей. У 2021 р. ЄС дозволив використання 5 вакцин проти коронавірусної хвороби (до кінця року було повністю вакциновано 80 % дорослого населення ЄС) та ввів відповідальність країн ЄС за вакцинацію своїх громадян і за ведення власної політики щодо охорони здоров'я. Громадяни ЄС отримували сертифікати про вакцинацію, що дозволило їм пересікати кордони з метою працевлаштування та подорожування. Другим важливим завданням для ЄС після пандемії було забезпечення здорового економічного відновлення Європи. На підтримку суб'єктів економіки в ЄС було виділено 2 018 млрд євро (у поточних цінах), які мають бути використані протягом 2021-2027 рр. Першочерговість віддається проектам й ініціативам, спрямованим на забезпечення екологічної безпеки, циф-

ровізацію економіки, зменшення ризиків безробіття в надзвичайних ситуаціях. Зазначимо деякі соціально спрямовані заходи ЄС:

- Європейський кліматичний пакт – частина Європейського Зеленого курсу – включає стратегії розвитку сталої, чистої, безпечної та здорової Європи (складові: збереження та відновлення біорізноманіття; чиста, безпечна і доступна енергія; енергоефективне будівництво та реконструкція; перехід до циркулярної економіки; нульове забруднення довкілля; сталий та «розумний» транспорт; справедлива, здорова та екологічна система продовольства тощо);

- Європейський соціальний фонд – допомагає людям отримати роботу або підвищити свою освітньо-професійну кваліфікацію (Програма молодіжних гарантій (допомагає молодим людям до 30 років вийти на ринок праці); Програма «Твоя перша EURES робота» (допомагає молодим людям знайти роботу в будь-якій країні ЄС); Програма Волонтери EU Aid (пропонує молоді від 18 років можливість брати участь у гуманітарних проектах у всьому світі) та ін.);

- Європейський план боротьби з раком – новий підхід до профілактики, лікування та догляду за хворими; фінансування новаторських досліджень;

- Європейська обсерваторія електронних ЗМІ – підтримує роботу незалежних перевіряльників фактів, є європейським центром боротьби з дезінформацією, сприяє журналістському професіоналізму та свободі преси;

- Європейська цифрова платформа Europeana – надає доступ до 58 млн експонатів із колекцій понад 4 тис. установ культури;

- Програма Erasmus – можливість здобувати освіту або проходити курс навчання в будь-якій країні ЄС;

- Європейська картка медичного страхування – гарантує можливість отримати медичне обслуговування, якщо людина захворіла під час подорожі по країнам ЄС тощо [7].

Звичайно, що перелічені лише окремі соціально спрямовані заходи, за допомогою яких ЄС намагається пом'якшити соціальний розвиток європейських країн та покращити умови життя населення Європи. Крім того, ці заходи спрямовані на вирішення загальних проблем населення, не виділяючи сільську місцевість. Проте зауважимо, що в усьому світі спостерігається диференціація розвитку соціальної інфраструктури міст і сільських територій. Зазвичай рівень життя сільських мешканців багато у чому поступається рівню життя міста та є значно нижчим.

Для того, щоб забезпечити прийнятні стандарти життя за рахунок збільшення доходів сільських мешканців країн ЄС, зайнятих у сільському господарстві, було розроблено на рівні ЄС Спільну сільськогосподарську політику. Важливими завданнями цієї політики є збереження сільських ландшафтів і розвиток місцевості, зростання якості життя та диверсифікація сільсь-

кої економіки. В цілому, за 7 років (з 2014 по 2020 рр.) загальний бюджет цієї політики склав 386,9 млрд євро [8]. Основними напрямками підтримки були прямі й маркетингові витрати та сільський розвиток (близько 95 % від усієї суми). Також фінансувались такі напрями, як наукові дослідження й інновації, безпечність продуктів харчування, формування антикризових продовольчих резервів, адаптація до глобалізації тощо.

Як стверджують Е. Кірєєва і Д. Костюченко, існує три моделі розвитку сільських територій на національному і регіональному рівнях ЄС:

- галузева – сільський розвиток ідентифікується із загальною модернізацією сільського господарства та опирається на його розвиток (сільські території розглядаються як сукупність ресурсів для сільського господарства та резервуар для розвитку виробництва; у цій моделі не враховуються територіальні особливості);

- перерозподільча – сільські території розглядаються здебільшого як слаборозвинуті (значно відстають від розвитку міських районів), що потребують більшої уваги та підтримки з боку держави, у тому числі шляхом прямих компенсацій; акцент робиться на необхідності диверсифікації виробництва сільських територій, зокрема розвиток сільського туризму, організації переробки сільськогосподарської продукції у своїх господарствах;

- територіальна – сільський розвиток відбувається шляхом використання всіх наявних ресурсів цієї території – людських, природних, ландшафтних та інших, також за допомогою об'єднання зусиль між усіма компонентами й галузями на місцевому рівні [4].

Обрана країною-членом ЄС модель розвитку сільських територій не впливає на прийняття програм їх розвитку, в основу яких покладено принцип задоволення потреб територій. На регіональному європейському просторі кожного року діє більше 100 програм розвитку, причому одна країна може мати дві й більше регіональних програм, що свідчить про важливість розвитку саме цих територій на рівні ЄС.

Варто відмітити, що до вироблення та реалізації політики сільського розвитку країн ЄС залучаються різні громадські ініціативи. Зокрема, у вересні 2022 р. відбувся 5-й форум Сільського Європарламенту – орган, створений представниками різних середовищ з сільських територій, які об'єдналися з метою донести свої думки щодо розвитку сільських територій до керівних органів ЄС. На цьому заході виступив по суті з програмною промовою єврокомісар, який відповідає за реалізацію сільської політики та розвиток сільських територій в Європарламенті. Пріоритетними напрямками та завданнями політики сільського розвитку у країнах ЄС було визначено:

- створення та підтримка комфортного для людини і конкурентоспроможного сільського простору за допомогою відповідних інструментів і фондів ЄС та стимулювання країн-членів ЄС до ведення відповідної національної політики на своїх територіях;

— широке залучення до вироблення та реалізації політики сільсько-го розвитку різних громадських ініціатив, у тому числі ініціативи Сільського Європарламенту. Інструментом у цьому питанні служить прийнятий неформальний Сільський пакт. Основні напрями цього документу: посилення ваги голосу сільських мешканців; створення можливостей у сільських територіях для розвитку освіти на підставі об'єднання зусиль різних бенефіціарів, задіяних у цьому процесі; визначення через підтримку громадських ініціатив можливостей для фінансування потреб цих територій у своєму розвитку; залучення до розвитку сільських територій широкого кола сільських мешканців, у тому числі молоді і жінок тощо;

— створення «розумного села», у якому сільська громада орієнтується на використанні інноваційних рішень і технологій для покращення якості життя своїх мешканців та посилення власної стійкості до зовнішніх викликів [6].

Таким чином, в ЄС відбувається поєднання зусиль європейської спільноти на рівні керівних органів ЄС, владних національних структур країн-членів ЄС та громадянських представництв у проведенні політики щодо збалансованого розвитку сільських територій. В цій політиці сільськогосподарське виробництво виступає лише інструментом забезпечення стійкого розвитку сільських територій, тобто віднині ці території перестають бути монополією аграрного виробництва, тепер сільські території слугують стартовим майданчиком для розвитку інноваційного виробництва, у якому задіяно незначну кількість працівників – місцевих мешканців. Саме сільські мешканці, за концепцією «розумне село», мають брати відповідальність за розвиток своєї території. Допомогати в цьому їм мають цифрові платформи і розумні інструменти, зокрема, спрощуючи процес залучення сільських мешканців до прийняття управлінських рішень з розвитку своїх територій та їх облаштування. Крім того, відбувається вдосконалення доступу сільських жителів до соціальних послуг, підвищується ефективність логістики продовольчих поставок, розвиваються відновлювальні джерела енергії.

Розглянемо досвід Польщі в рамках підтримки «розумного села» як країни, досвід якої є корисним для України, оскільки є багато у чому схожим. Ініціатором впровадження цієї концепції виступила польська влада, яка поширювала інформацію щодо даної концепції, чим і привернула увагу сільських громад. З метою заохочування до організації «розумного села» в сільських громадах польська влада пропонує їм підтримку на підготовчому етапі, а саме одноразові виплати. В 2019 р. у Польщі був організований конкурс «розумних сіл», у якому взяли участь більше 50 сіл. У список переможців увійшли 10 сіл. Пропозиції сільських громад охоплювали широкий спектр пріоритетів і тем – від якості освіти та захисту навколишнього середовища й клімату до розумної енергетики й сільського господарства та вироблення екологічних продуктів харчування. На думку одного із переможців конкурсу – сільської голови села Пясечна-Гурка (гмін Моравиця Келецького повіту Свентокшиського воєводства

ва) А. Яморска-Курек, «розумне село» – це не демонстрація передових технологічних рішень для сільських проблем, а скоріше місце, де місцеві жителі за підтримки й допомоги місцевих лідерів збираються разом, щоб знайти важливі колективні рішення, адаптовані до їх проблем [10].

Слід зазначити, що під час планування підтримки проекту «розумне село» країни-члени ЄС мають вжити такі кроки: по-перше, визначити потреби сільських громад, які можна задовольнити за допомогою «розумного села»; по-друге, створити карту існуючої структури підтримки політики з метою виявлення можливостей і прогалин; по-третє, розробити цільовий пакет заходів, який дозволить сільським громадам перейти від початкової ідеї змін до їх стійкого розширення [9].

Щодо першого кроку. У Польщі були визначені актуальні проблеми та потреби сільських громад, які пропонувалось вирішити за допомогою створення «розумного села» (табл. 1). Як видно з таблиці, всі зазначені проблеми й потреби польських сільських громад є дещо схожими з українськими – і в демографічному, і в соціально-економічному, і в кліматичному плані.

Таблиця 1

Актуальні проблеми та потреби сільських громад Польщі

Проблеми	Потреби
<ul style="list-style-type: none"> — депопуляція у периферійних районах та на сході країни (хоча у порівнянні з іншими країнами ЄС у Польщі спостерігається зростання чисельності населення на сільських територіях); — рівень бідності сільських мешканців знижується, хоча й залишається достатньо високим (на рівні 20 %); — доступ до освіти в сільській місцевості є нижчим, ніж у містах; закриваються дрібні школи, які є наріжним камінням життєздатності громади; — у сільській місцевості доступ до інтернет-послуг і цифрових технологій / навичок є нижчим, ніж у містах; — посуха, нерівномірний розподіл опадів. Вагому роль у вирішенні питання нестачі води може відігравати ефективний менеджмент – поєднання зусиль місцевої влади і громадських ініціатив 	<ul style="list-style-type: none"> — поліпшення умов життя і праці сільських жителів; — розвиток підприємництва на сільських територіях, створення нових робочих місць; — включення людей із малозабезпечених груп або груп, які є ізольованими у сільській місцевості; — стимулювати розвиток економіки та інновацій у сільських населених пунктів, використовуючи соціально-економічний, культурний і природний ландшафтний потенціал та цифрові інструменти; — розвивати біоекономіку, засновану на використанні поновлюваної біологічної сировини; — обмежити забруднення повітря та поліпшити його якість

Складено за джерелом [10]

Другий крок вимагає від сільських громад проведення ретельного

аналізу існуючих інструментів підтримки політики, щоб визначити ті з них, які вже працюють і дають гарні результати, а також розробки цілеспрямованих заходів, які додають цінність тому, що вже існує. На цьому етапі головне завдання для місцевої громади полягає в уникненні дублювання існуючих структур і стратегій. Пріоритет надається розвитку неаграрної складової сільської економіки, тобто тій, що не пов'язана із сільськогосподарським виробництвом. Основними механізмами підтримки розвитку цієї складової в ЄС є програми:

— **Leader** – реалізується шляхом об'єднань у місцеві ініціативні групи (локальні групи дії – **Local action group (LAG)**) представників місцевих громад, органів самоврядування, організацій громадянського суспільства, зацікавлених приватних осіб. Локальним групам надаються повноваження й фінансові ресурси для стимулювання розвитку сільських територій і місцевої економіки. Фінансування здійснюється за такими блоками: підготовчі заходи (тренінги для потенційних учасників LAG, пілотні проекти з розробки стратегій місцевого розвитку); імплементація заходів (гранти на фінансування конкретних проектів, спрямованих на розвиток сільської економіки і територій); міжрегіональне співробітництво (технічна підтримка між локальними групами дії та країнами-членами ЄС); адміністративні та представницькі витрати LAG, що спрямовані на просування стратегій місцевого розвитку;

— **Measure** – підтримка розвитку підприємництва та диверсифікації діяльності фермерських господарств. Функціональним органом управління є місцеві об'єднання підприємців (**Local enterprise partnership (LEP)**), до складу яких входять представники місцевих органів самоврядування і професійних об'єднань виробників, які мають відбирати проекти для отримання грантів у рамках даної програми. Кожна LEP розробляє регіональну стратегію розвитку підприємництва, у якій мають бути відображені пріоритетні напрями фінансування проектів, які мають бути оприлюднені з метою доступу до них потенційних бенефіціарів [3].

У випадку з Польщею враховуються специфічні характеристики впровадження «розумного села». Тут діє розгалужена мережа LAG, що охоплює сільські території (за винятком населених пунктів з більш, ніж 20 тис. мешканців), яка здатна підтримати низку заходів, зокрема, посилення соціального капіталу та підвищення рівня знань місцевої спільноти; прийняття інноваційних рішень у сфері навколишнього середовища та зміни клімату; організація ефективного підприємництва; співпраця щодо організації коротких ланцюгів постачання; інвестиції в розвиток громадської й культурної інфраструктури та спадщину. Крім того, Польща виділяє значні фінансові ресурси на оновлення села. Передбачено інвестиції в об'єкти культурного призначення, розвиток громадянського простору і традиційних будівель

[10].

Щодо третього кроку – розробки цільового пакету заходів, то пріоритетними є пропозиції з вирішення кліматичних і екологічних питань (створення інфраструктури, яка позитивно впливає на навколишнє середовище й клімат); забезпечення доступу до широкого каталогу послуг із використанням цифрових інструментів; збільшення потужності виробництва енергії та відновлювальних джерел, включаючи біомасу; боротьба з депопуляцією та вирішення проблеми старіння населення тощо. До процесу впровадження цих заходів залучається як мінімум дві організації, одна з яких має бути бенефіціаром.

Детальний аналіз досвіду Польщі з розвитку сільських територій свідчить про те, що країна обрала територіальну модель розвитку, у якій враховуються місцеві особливості й відмінності. Концепція «розумне село» дає пріоритети у впровадженні смарт-технологій у життя сільських мешканців Польщі у таких основних напрямках, як: надання послуг, у тому числі державних, за допомогою електронної системи в таких галузях, як охорона здоров'я, освіта (у тому числі можливість отримання освіти у дистанційному форматі), соціальна допомога, забезпечення безпеки (відеоспостереження), замовлення транспортних послуг тощо; здійснення управління (електронне врядування, управління відходами, моніторинг навколишнього середовища та ін.); ведення господарства (підприємництво): онлайн торгівля виробленою продукцією, організація сільського туризму на основі інтелектуальних рішень, обмін досвідом та / або спеціалізованим обладнанням тощо [5].

У Польщі відбувається диверсифікація виробництва сільських територій, зокрема шляхом розвитку сільського туризму. Слід зазначити, що сільські мешканці, які отримують гроші за надані послуги в рамках сільського туризму, не сплачують податки на додану вартість, на них не поширюється дія закону про підприємницьку діяльність. Проте їх зобов'язують реєструвати відпочивальників у спеціальному журналі. Цей крок є необхідним, оскільки він дозволяє у рамках цивільної відповідальності вирішити конфлікт у разі неналежного виконання домовленостей між сторонами (умов договору), у тому числі шляхом відшкодування вартості заподіяних збитків. Зазначимо, що хоча й сільський туризм у Польщі не відноситься до підприємницької діяльності, але є певна градація нічліжних приміщень, що здаються туристам, – кімната у житловому будинку, що належить до сільського господарства, та кімната у житловому будинку, що належить сільській родині. Кількість кімнат, що здаються туристам у житловому будинку, не має перевищувати п'яти. За надання цих послуг господарі житлових будинків відповідно до польського законодавства звільняються від оподаткування, але ні у випадку, коли кімнати здаються не туристам, а сезонним працівни-

кам [1].

Щодо розвитку сільських територій в Іспанії, то тут слід визнати, що Іспанія й Франція є лідерами за обсягами розвитку індустрії сільського зеленого туризму. Власники іспанських агроосель є суб'єктами агротуристичного підприємства. Вони об'єднані в асоціації, які здійснюють категоризацію нічліжних закладів залежно від рівня наданих послуг та контролюють відповідність осель установленим асоціацією вимогам. Агрооселі у сільській місцевості поділяються на класи – сільський готель (HR – hotel rural) та сільський будинок (CR – casa rural). Сільські готелі Іспанії відкрито на островах (Карибських, Балеарських) та у переобладнаних монастирях і історичних замках. У той же час особливостями організації сільського туризму у Франції є широка диверсифікація послуг, що пропонуються туристам у приморських і винних агросадибах, агрокотеджах, замках, рибальських будинках, кінних фермах, гірськолижних шале тощо.

Сільський туризм є одним із дієвих інструментів у розвитку сільських територій для Балканських країн, які пройшли шлях відбудови після збройного конфлікту наприкінці ХХ ст. Тоді країни ратифікували Європейську Хартію місцевого самоврядування та почали підготовку до вступу до ЄС, що стало поштовхом до децентралізації влади та проведення адміністративної реформи. Після чого функції державного управління в деяких сферах, зокрема соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я були передані на рівень громад.

Відновлення територій після збройного конфлікту у Балканських країнах відбувалось за допомогою міжнародного співтовариства, яке спрямовувало свої зусилля на забезпечення соціально-економічної стабільності, у першу чергу, на більш постраждалих від конфлікту територіях, надаючи перевагу питанням економічної спроможності місцевих територій, розмінуванню деокупованих територій, відновленню інфраструктурних об'єктів, насамперед об'єктів критичної інфраструктури – мереж електропостачання, та водопостачання, місцевих доріг, а також реконструкції житлових будинків, закладів освіти та медицини. Відновлення територій ґрунтувалось на посиленні процесу розвитку громад, відповідальності місцевої влади за залучення інвестицій, розумного використання наявного потенціалу та інновацій. Фундаментом у цьому процесі виступили новостворені агенції локального економічного розвитку, які відповідали за розробку стратегій розвитку територій, що фокусувались на соціальні гарантії, насамперед, на створення нових робочих місць.

Слід зазначити, що важливу роль у відновленні територій Балканських країн відіграли стратегічні документи фінансової допомоги від ЄС, зокрема проєкти соціального й економічного відновлення та програми відновлення. Пріоритетними напрямками проєктів були: демократична стабілізація

(розвиток громадянського суспільства територій, повернення біженців і вимушених переселенців до своїх територій); соціально-економічний розвиток (покращення інвестиційного клімату, врегулювання торгівлі, сприяння соціальній згуртованості територій); навколишнє середовище, природні ресурси (вдосконалення природоохоронного законодавства, фінансова й консультативна допомога від ЄС) тощо. Ключовим аспектом для політики відновлення на місцевому рівні стало побудова й примноження соціального капіталу. Для реалізації спільних підпроектів надавались стимули місцевим адміністраціям, етнічним групам населення, суб'єктам середнього й малого бізнесу, представникам сільськогосподарських кооперативів. Субпроекти соціальної інтеграції спрямовувались на покращення доступу місцевих мешканців до соціальних послуг, що надаються в закладах освіти, молодіжних організаціях, культурних центрах та центрах для людей похилого віку, бібліотеках, установах соцзабезпечення тощо. Громадам, певним групам та організаціям для вирішення цих питань надавались гранти. Субпроекти економічного відродження спрямовувались на підтримку розвитку фермерських господарств та інших прибуткових видів економічної діяльності. Інфраструктурні субпроекти спрямовувались на покращення умов життя місцевих жителів шляхом відновлення об'єктів критичної та соціальної інфраструктури [2].

Висновки. Все вище зазначене свідчить про те, що розвиток сільських територій у країнах-членах ЄС підтримується з боку ЄС та його структурних підрозділів, а також національними урядами. На рівні ЄС вироблено та впроваджуються соціально-орієнтовані проекти й ініціативи, що спрямовані на важливі проблеми як світового масштабу, так і національного (місцевого) рівня. Головна мета цих заходів полягає в пом'якшенні соціального розвитку сільських територій та покращення умов життя їх мешканців. На національному рівні розвиток сільських територій ґрунтується на взаємодії місцевої влади та територіальних громад.

Як показує практика, європейські країни у соціально-інфраструктурному розвитку сільських територій та поєднанні зусиль влади й громадських ініціатив на локальному рівні, мають різні успіхи. Вважаємо, що для післявоєнного відновлення, у тому числі й сільських територій в Україні, необхідно скласти каталог успішних практик, орієнтуючись у першу чергу на Балканські країни, які мали значні інфраструктурні руйнації через збройний конфлікт та пройшли шлях відновлення, а також досвід Польщі, яка має дещо подібні показники й умови з українським розвитком.

Список використаних джерел:

1. Гоблик В. В. Європейський досвід державного регулювання сільського зеленого туризму. *Актуальні проблеми економіки та фінансів* : збір-

ник тез наукових робіт VI Міжнар. наук.-практ. конф. (30 червня 2016 р.) / Фінансово-економічна наукова рада. Київ-Відень, 2016. С. 39-42.

2. Заблодська І. В., Рогозян Ю. С. Досвід розбудови території Хорватії після збройного конфлікту: умови, пріоритети та інструментарій. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 72-84.

3. Киристюк С. В. Організаційні засади підтримки неаграрної діяльності у сільській місцевості: імплементація досвіду ЄС. *Український соціум*. 2016. № 1 (56). С. 130-137.

4. Кірєєва Е. А., Костюченко Д. Л. Політика розвитку сільських територій у країнах Європейського Союзу. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і політики*. 2017. № 8. С. 68-79.

5. Костецька І. І. Розвиток Smart Villages в управлінні сільськими територіями в Польщі з використанням локального партнерства. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 2 (81). С. 164-169.

6. Ткачук А. П'ятий форум Європейського Сільського Парламенту. Записки у Блокноті. Частина 1. *Інститут Громадянського суспільства*. 13.09.2022. URL : <https://www.csi.org.ua/news/pyatyj-forum-yevropejskogo-sil'skogo-parlamentu-zapysky-u-bloknoti-chastyna-1/>.

7. A Short Guide to the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 32 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9bee2406-dff5-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en>.

8. Oyedele O. A. The Challenges of Infrastructure Development in Democratic Governance. *FIG Working Week 2012. Knowing to manage the territory, protect the environment, evaluate the cultural heritage*. Rome, Italy, 6-10 May 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/228098249_The_challenges_of_infrastructure_Development_in_Democratic_Governance.

9. See the Smart Villages toolkit that compile all the Briefings produced by the Thematic Group on Smart Villages. URL: https://enrd.ec.europa.eu/smart-and-competitive-rural-areas/smart-villages/smart-villages-portal_en.

10. Smart Villages in Poland: ideas for designing support in the future CAP Strategic Plans. European Network for Rural Development. URL: https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/enrd_publications/smart-villages_brief_poland-cap-sp.pdf

References:

1. Hoblyk V. V. Yevropejs'kyj dosvid derzhavnoho rehuliuвання sil's'koho zelenoho turyzmu [European experience of state regulation of rural green tourism]. *Aktual'ni problemy ekonomiky ta finansiv : zbirnyk tez naukovykh robіt*

VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (30 chervnia 2016 r.) / Finansovo-ekonomichna naukova rada. Kyiv-Viden', 2016. S. 39-42.

2. Zablods'ka I. V., Rohozian Yu. S. Dosvid rozbudovy terytorii Khorvatii pislia zbrojnoho konfliktu: umovy, priorityty ta instrumentarij [The experience of the development of the territory of Croatia after the armed conflict: conditions, priorities and tools]. *Ekonomika ta pravo*. 2022. № 3. S. 72-84.

3. Kyryziuk S. V. Orhanizatsijni zasady pidtrymky neahranoi diial'nosti u sil's'kij mistsevosti: implementatsiia dosvidu YeS [Organizational principles of supporting non-agricultural activities in rural areas: implementation of the EU experience]. *Ukrains'kyj sotsium*. 2016. № 1 (56). S. 130-137.

4. Kirieieva E. A., Kostiuhenko D. L. Polityka rozvytku sil's'kykh terytorij u krainakh Yevropejs'koho Soiuзу [Rural development policy in the countries of the European Union]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i polityky*. 2017. № 8. S. 68-79.

5. Kostets'ka I. I. Rozvytok Smart Villages v upravlinni sil's'kymy terytoriiamy v Pol'schi z vykorystanniam lokal'noho partnerstva [Development of Smart Villages in the management of rural areas in Poland using local partnerships]. *Visnyk Khersons'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*. 2022. № 2 (81). S. 164-169.

6. Tkachuk A. P'iatyj forum Yevropejs'koho Sil's'koho Parlamentu. Zapysky u Bloknoti. Chastyna 1 [The fifth forum of the European Rural Parliament. Notes in Notepad. Part 1]. *Instytut Hromadians'koho suspil'stva*. 13.09.2022. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pyatyj-forum-yevropejskogo-sil'skogo-parlamentu-zapysky-u-bloknoti-chastyna-1/>.

7. A Short Guide to the EU. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2023. 32 p. URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9bee2406-dff5-11ed-a05c-01aa75ed71a1/language-en>.

8. Oyedele O. A. The Challenges of Infrastructure Development in Democratic Governance. *FIG Working Week 2012. Knowing to manage the territory, protect the environment, evaluate the cultural heritage*. Rome, Italy, 6-10 May 2012. URL: https://www.researchgate.net/publication/228098249_The_challenges_of_infrastructure_Development_in_Democratic_Governance.

9. See the Smart Villages toolkit that compile all the Briefings produced by the Thematic Group on Smart Villages. URL: https://enrd.ec.europa.eu/smart-and-competitive-rural-areas/smart-villages/smart-villages-portal_en.

10. Smart Villages in Poland: ideas for designing support in the future CAP Strategic Plans. European Network for Rural Development. URL: https://ec.europa.eu/enrd/sites/default/files/enrd_publications/smart-villages_brief_poland-cap-sp.pdf.